

Özbek Han Dönemi Altın Orda-İlhanlı Devletleri Münasebetleri

Ahmet ÖZTURHAN^{1*}

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, BATMAN.

* ahmet.ozturhan@batman.edu.tr

Öz- Altın Orda Devleti ile İlhanlı Devleti arasında iki devletin kuruluşundan itibaren birçok nedenden ötürü çatışmalar meydana gelmiştir. Bu çatışmaların temel sebebi atarlardan kalan topraklar ve Cengiz Han yasasına göre ganimet paylaşımıdır. İki ulus arasında Azerbaycan ve Kafkasya topraklarının kime ait olduğu konusundaki tartışmalar temel çatışma mekanizmasını meydana getiren olaydır. Bu meyanda iki devlet, hangi hükümdar başa geçerse geçsin ilk olarak Azerbaycan ve Kafkasya üzerindeki hâkimiyetini meşrulaştırmak adına teşebbüslerde bulunmuştur. Cengiz sülalesinin ilk şube devleti olan Altın Orda Devleti, Batu Han döneminde henüz İlhanlı Devleti'nin kurulmamasından ötürü sözü edilen toprak ve ganimet konusunda önemli söz sahibi idi. Ancak Möngke Han'ın emri ile Batı seferine çıkan Hülagu Han 1258 yılında İlhanlı Devleti'ni kurdu. Batu Han'ın bu tarihlerde ölümünün ardından iki ulus arasında çatışmalar meydana geldi. Berke Han dönemi ile başlayan çatışmalar İlhanlı Devleti'nin son hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'ın vefatına kadar aralıklarla devam etmiştir. Bu çalışmada, Altın Orda hükümdarı Özbek Han ile İlhanlı Devleti hükümdarları Olcaytu Sultan, Ebu Said Bahadır Han ve Arpa Han arasında meydana gelen siyasî, diplomatik, sosyal ve kültürel alandaki münasebetlerden bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler- Altın Orda Devleti, İlhanlı Devleti, Özbek Han, Olcaytu, Ebu Said Bahadır Han.

Golden Horde-Ilkhanid States Relations In The Period of Uzbek Khan

Abstract- There have been conflicts between the Golden Horde State and the Ilkhanid State for many reasons since the establishment of both states. The main reason for these conflicts is the ancestral lands and the sharing of the booty according to the law of Genghis Khan. The debate between the two nations about who owns the Azerbaijan and Caucasus lands has been the event that created the main conflict mechanism. In this context, the two states made attempts to legitimize their dominance over Azerbaijan and the Caucasus, no matter which ruler came to power. The Golden Horde State had an important say in the land and booty mentioned due to being the largest member of the Genghis dynasty during the Batu Khan period and also because the Ilkhanate State had not been established yet. But, Hülagu Khan, who went to the West with the order of Möngke Khan, constitute the Ilkhanid Nation in 1258. After the death of Batu Khan on these dates, conflicts occurred between the two nations. The conflicts that started with the Berke Khan period continued intermittently until the death of Ebu Said Bahadır Khan, the last ruler of the Ilkhanate State. In this study, the political, diplomatic, social and cultural relations between Olcaytu Sultan, Ebu Said Bahadır Han and Arpa Han, the rulers of the Ilkhanate State, during the reign of Uzbek Khan, the ruler of the Golden Horde, will be mentioned.

Keywords – Golden Horde State, Ilkhanid State, Uzbek Khan, Olcaytu, Ebu Said Bahadır Khan.

Giriş

Altın Orda Devleti 1241-1502 yılları arasında Deşt-i Kıpçak bölgesinde hüküm süren zamanla Türkleşmiş bir Moğol devletidir.¹ Altın Orda Devleti'nin temellerini atan Cuci Han babası Cengiz Han'ın ölümünden 6 ay önce vefat edince yerine oğlu Batu Han bu bölgenin hükümdarı oldu. Cengiz Han'ın Çağatay ve Ögedey adlı oğulları da vefat edince Moğol hanedanlığında Batu Han ailenin en büyüğü olarak ön plana çıktı. Batu Han 1241 yılından sonra Avrupa topraklarını da içine alacak şekilde büyük bir bölgeye hükmetti.² Nihayetinde Altın Orda Devleti 1241 yılında İtil Nehri'nin yanında Batu Han tarafından kurulan Saray şehrini başkent yaparak kuruluşunu tamamladı.³

Altın Orda Devleti ile İlhanlı Devleti'nin münasebetleri, İlhanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren veraset, ekonomik ve coğrafi nedenlerden ötürü olumlu yönde ilerleme kaydetmemiştir. İki devlet arasında yaşanan problemlerden biri Cengiz Han'ın oğulları arasında meydana gelen ihtilaflar olarak ele alınsa da⁴ esas olaylar İlhanlı Devleti'nin kurucusu Hülagu Han ile Altın Orda Devleti hükümdarı Berke Han arasında meydana gelmişti. Altın Orda ve İlhanlılar arasında yaşanan gerilim ve çatışmalar bazen Azerbaycan, Arran ve Kafkas toprakları gibi coğrafi nedenlerden kaynaklanırken; bazen de Cengiz Han'ın ölümünden önce evlatları arasında taksim ettiği ganimetten pay alma⁵ meselesinden ortaya çıkmıştı. İki akraba ulusun gerilim ve çatışma hali İlhanlı Devleti'nin yıkılışına kadar sürdü.⁶

Özbek Han'ın İlhanlı Hükümdarları ile Münasebetleri

a-Olcaytu Sultan ile Münasebetler

Özbek Han, Altın Orda hükümdarı iken İlhanlı tahtında 15 Zilhicce 703 (19 Temmuz 1304) tarihinde Tebriz'de İlhanlı hükümdarı olan Olcaytu Han vardı.⁷ Olcaytu Han, İlhanlı tahtına oturduğunda

İlhanlılar için bölgedeki siyasi şartlar son derece elverişli idi. Bu dönemde, bir zamanlar güçlü ve büyük rakiplerinden Altın Orda Devleti tarafından kendilerine yönelen ciddi bir tehdit yaşanmadı. Zira bu sırada İlhanlı Devleti gücünün zirvesinde idi.⁸ Diğer taraftan aynı dönemde İlhanlı-Altın Orda münasebetleri hakkında dönemin kaynaklarında hemen hemen düzenli bir bilgi bulunmamaktadır. Müelliflerin iki devlet arasındaki ilişkilerden sıkça bahsetmemeleri muhtemelen önceki dönemlere göre aradaki münasebetlerin dostça sürmesinden kaynaklanmaktadır.⁹ Vassâf'ın "*Olcaytu Sultan'ın tahta oturmasının uğurlu olduğundan dolayı, Cengiz Han hanedanı arasında sağlam bir birlik kuruldu ve kervanlar gidip gelmekle meşgul oldu*"¹⁰ kaydı bu durumu destekler niteliktedir.

Buna rağmen iki ulus arasında zaman zaman çatışma hali görülmekteydi. Nitekim Olcaytu Sultan'ın saltanatının ilk zamanlarında, Altın Orda hükümdarı Toktay tarafından 10 Cemâziyelevvel 704 (9 Aralık 1304) Çarşamba günü Emîr Nuhday önderliğinde barış ve dostluk mesajıyla gönderilen bir elçilik heyeti gelmesine¹¹ rağmen kısa bir süre sonra iki ulus arasında bir sürtüşme meydana geldi. Baybars'ın verdiği bilgiye istinaden 708 senesi Rebülâhîr ayında (Kasım/Aralık 1308) Altın Orda Devleti ile İlhanlı Devleti arasında bir çarpışma zuhur etmişti. Altın Orda Devleti'nin bir sınır birliğini içeren karakolu ile İlhanlı sınırları üzerinde bulunan karakol arasında vuku bulan bu çatışma neticesinde İlhanlı kuvvetleri hezime uğramış ve geri çekilmişti¹². Buna karşılık olarak 13 Safer 708 (2 Ağustos 1308) tarihinde Derbent tarafında düşman ordusunun karaltısı görüldüğü için Emîr Çoban, asker toplamak için Gürcistan'a gitmişti¹³. Çoban'ın Kür Nehri'nde aldığı tedbirler sayesinde Toktay başka bir elçilik heyeti göndermek zorunda kalmıştı. Bu heyet 29 Zilhicce 709 (30 Mayıs 1310) Cumartesi günü Olcaytu Sultan'ın huzuruna kabul edilip Sultan tarafından izzet ve ikram görmüştü¹⁴.

Diğer taraftan İlhanlı hükümdarı meydana gelen bu ufak çatışmaların önlenmesi için bir tedbir olarak 712 yılı Cemâziyelâhîr (Ekim/Kasım 1312)'de Emîr Polad Çing-Sang'ı Derbent ve Arran sınırlarını korumak üzere Kür Nehri kıyısına tayin etti¹⁵.

İlhanlı cephesinde bunlar yaşanırken daha önce belirttiğimiz gibi Altın Orda Devleti'nde Toktay'ın ölümüne müteakip Özbek Han hükümdar oldu. Özbek Han tahta oturduktan bir müddet sonra İlhanlılara bir elçilik heyeti gönderdi. Gök-Timur Gürekan, Banyal ve Bay-Buka önderliğindeki bu heyet 10 Zilhicce 712 (8 Nisan 1313) Pazar günü Olcaytu'nun huzuruna geldi. Her ne kadar kaynaklar bu elçilik heyetinin geliş sebebini belirtmesede Özbek Han'ın hükümdar olduktan bir müddet sonra İlhanlılara elçi göndermesi, dostluk ilişkilerinin sürdürülmesi yönünde bir adım olarak telakki edilebilir.

⁸ Virgil Ciocîltan, *The Mongols and The Black Sea Trade in The 13th and 14th Centuries*, (translated by Samuel Willcocks), Leiden-Boston 2012, s. 174.

⁹ Olcaytu dönemi hakkında en önemli yazılı kaynak Olcaytu'nun çağdaş müverrihi Ebu'l-Kasım Kaşânî'nin yazmış olduğu *Târih-i Olcaytu* eseridir. Bu eser daha sonraki yazarların ve özellikle *Zeyl-i Câmi'ü't-Tevârîh-i Reşîdî*'nin yazarı Hafız-ı Ebrû tarafından kaynak olarak kullanılmıştır. Bunların yanında dönemin müverrihi Vassâf'ın *Târih-i Vassâf*'ı da büyük önem taşımaktadır.

¹⁰ Şihabeddin Abdullâh b. Fazlullâh el-Şîrazî, *Tahrîr-i Târih-i Vassâf*, (neşr. Abdulmuhammed Âyetî), İntişarat-ı Bünyad-ı Ferhengi İnan, Tahran 1346 h.ş., s. 277.

¹¹ Ebu'l-Kasım Abdullâh b. Muhammed Kaşânî, *Târih-i Olcaytu*, (neşr. Mehin Hambeli), Bungâh-ı Tercüme ve Neşr-i Kitâb, Tahran 1348 h.ş., s. 42.

¹² Baybars, Zübdetü'l Fikre, *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, (haz. W. De Tiesenhausen, Türkçe çev. İsmail Hakkı İzmirli), İstanbul Maarif Matbaası, İstanbul 1941, s. 228-229

¹³ Kaşânî, *Târih-i Olcaytu*, s. 82; Bertold Spuler, *İnan Moğolları*, (çev. Cemal Köprülü), TTK Yayınları, Ankara 1957, s. 126.

¹⁴ Kaşânî, *Târih-i Olcaytu*, s. 89; Spuler, *İnan Moğolları*, s. 126.

¹⁵ Kaşânî, *Târih-i Olcaytu*, s.142.

¹ Mehmet Saray, "Altın Orda Hanlığı", *DİA*, TDV Yayınları, c. II, İstanbul 1989, s. 538-540.

² İlyas Kemaloğlu, *Altın Orda ve Rusya (Rusya Üzerindeki Türk-Tatar Etkisi)*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2015, s. 69-71.

³ Saray şehri hakkında bkz. İlyas Kemaloğlu, "Saray", *DİA*, TDV Yayınları, c. XXXVI, İstanbul 2009, s. 121-122; Fatih Bostancı, "Altın Orda Devleti'nde Yerleşik Hayatın İlk İzleri: Saray Şehri", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3/6 (2021) ss. 229-240.

⁴ Cengiz Han henüz hayatta iken dört oğlu Cuci, Ögedey, Çağatay ve Tuluy arasında bazı ihtilaflar meydana gelmişti. Hatta Reşidüddin bu ihtilaflar sonucunda "Cuci Ulusu ile Tuluy Ulusu birbirinin desteklerken Çağatay ve Ögedey Ulusu da birbirlerini destekleyen ulus olmuştur" demektedir. Bu görüş Reşidüddin'e o dönem nasıl yansıdıysa daha sonraki dönemler birbirine destek olan iki ulus arasında büyük çatışmalar çıkması akıllarda soru işareti bırakmaktadır. Yine meydana gelen bu ihtilafların asıl sebebi olarak Cengiz Han evlatları, Cuci'yi baş amil olarak görmüşlerdir. Bkz. Reşidüddin Fazlullah-ı Hamedânî, *Câmi'ü't-Tevârîh*, (neşr. Muhammed Ruşen ve Mustafa Musevi), I-IV, Tahran 1373 h.ş., s. 731.Yine bu ihtilafla ilgili bkz. Manghol-Un Niuça Tobça'an (Yüan-Ch'ao Pi-Shi), *Moğolların Gizli Tarihi*, (çev. Ahmet Temir), TTK Yayınları, Ankara 1986. s. 175-186.

⁵ Cengiz Han ölümünden önce ülkeyi evlatları arasında taksim etmişti. Bunun için bkz. İbn Vâsıl el-Hamevî, Müferricü'l-Kurûb, *Altın Orda Devletine Ait Metinler*, (haz. W. De Tiesenhausen, Türkçe çev. İsmail Hakkı İzmirli), İstanbul 1941, s.151; el-Mufaddal, En-Nehcü's-Sedid, *Altın Orda Devletine Ait Metinler*, (haz. W. De Tiesenhausen, Türkçe çev. İsmail Hakkı İzmirli), İstanbul 1941, s. 322; Alaeddin Atamelik Cüveynî, *Târih-i Cihân Güşâ*, (çev. Mürsel Öztürk), TTK Yayınları, Ankara 1998, s. 95; Ebu Zeyd Abdulrahman bin Muhammed İbn Haldûn, *el-İber (Tarih-i İbn Haldûn)*, (Farsça çev. Abdülmuhammed Âyetî), Pejoheşkede-i Ulum-ı İnsani ve Mütalaat-ı Ferhengi, Tahran 1383 h.ş., c. IV, s. 887.

⁶ İlyas Kamalov, *Moğolların Kafkasya Politikası*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2003, s. 114-115.

⁷ Hamdullah Müstevfi Kazvinî, *Târih-i Güzide*, (neşr. Abdülhüseyn Nevai), Tahran 1381 h.ş., s. 610.

Ancak bir müddet sonra Özbek Han, Altın Orda Devleti'nin Azerbaycan ve Arran üzerinde öteden beri var olan gelen hâkimiyet iddialarını tekrardan dile getirdi. Özbek Han'ın bu iddiası sadece kaybedilen toprakları geri almak için değildi. Aynı zamanda daha açık şekilde Toktay Han zamanında yaşanan ticaret krizinden dolayı kesilen yolların tekrar açılmasını sağlamak ve böylece uzun zamandır ulaşılamayan Akdeniz ticaret yoluna erişebilmektir.¹⁶

el-Ömerî Azerbaycan, Arran ve Tebriz toprakları konusunda Altın Orda Devleti ile İlhanlı Devleti arasındaki çatışmaları kronolojik olarak aktarmaktadır. Müellif mezkûr bölgelerin Hülagu Han ile Berke Han zamanından itibaren çatışmalara sebep olduğunu; bu çatışmaların Abaka Han ve Gazan Han döneminde de devam ettiğini zikretmektedir. Aynı şekilde Özbek Han'ın da tahta geçmesiyle aynı talepleri sürekli yenilediğini ve söz konusu şehirler üzerinde hak iddia ettiğini belirtmektedir¹⁷.

Kaşânî'nin verdiği bilgiye göre Özbek Han daha sonra tekrar Olcaytu Sultan huzuruna elçiler göndermiştir. Kıpçakay önderliğindeki bu elçilik heyeti 10 Cemâziyelâhîr 713 (2 Eylül 1313) tarihinde, Derbent yolundan ve Gürcistan vilayeti üzerinden elli baş ulak ile Sultaniye'ye varıp "Sen akasın, ben ini. Bizim aramızda arkadaşlık ve dostluk kuralları vardır. Eğer askere ihtiyacın olursa istediğin kadar gönderirim. Ama İran Yurdu'nun şehir ve ülkelerinde Mengü Kağan'ın hükmü gereği bize ait olan her şey adamlarımıza verilsin ki, kapalı yollar açulsun. Her iki taraftan da ihtiyacımız olduğu halde biriktirilmiş ve yıpranmakta olan kumaş ve malları birbirimize yollayalım. Tacirler ve seyyahlar kazanç elde etmek için karşılıklı gelip gitsinler"¹⁸ içerikli mesajı sunmuştur. Bu ifadelerden anlaşıldığına üzere Özbek Han, ataları Cengiz Han döneminde belirlenen Azerbaycan, Arran ve Kafkasya bölgelerinin kendilerine ait olduğunu iddia ederek Olcaytu Han'a bu bölgelerde aslında söz sahibi olan tarafın kendileri olduğunu vurgulamaktadır. Esasen bu çözülemeyen olay Mengü Kağan ile Batu Han dönemlerinde Büyük Han'ın isteği doğrultusunda bölgenin Batu Han'a ait olmasına karar verilmesinden itibaren patlak vermişti. Fakat Batu Han'ın ölümünün ardından bölgede, üzerinde hak iddiası sonucunda tekrardan çatışmalar meydana gelmişti.¹⁹

Böylece görüldüğü gibi Özbek Han tahta oturur oturmaz Altın Orda'nın Azerbaycan ve Kafkasya toprakları üzerindeki iddialarını öne sürmüştü. Diğer taraftan bu politikayla İlhanlı sultanına kendi otoritesini göstermek istemişti. Olcaytu Sultan ise elçilere izzet ve ikram gösterip lütufta bulunduktan sonra ayrılımlarına izni vermişti. Ancak Özbek Han cephesinden gelecek tehditlerden korunmak için 713 (1313/1314) yılında genç şehzade Emir Hüseyin, Arran hâkimliği ve Şirvan'a bağlı Derbent'i koruması için görevlendirildi²⁰.

Bu tarihten sonra Kaşânî, Özbek Han tarafından 25 Muharrem 714 (11 Mayıs 1314) Cumartesi günü, Keyhatu adlı Uyгур önderliğinde dört büyük emir ve yüz elli ulak ile barış ve dostluk amacıyla elçiler

geldiğini yazmaktadır²¹. Aynı şekilde Kaşânî, 26 Safer 714 (11 Haziran 1314) Salı gününde büyük bir şenlik ve ziyafet yapıp, bütün emirler ve noyanların toplandığını ve Özbek Han'ın elçilerinin hediyelerini sunduğunu İlhanlı Sultanı tarafından izzet ve ikram gördüklerini kaydetmiştir²².

Her ne kadar Özbek Han, Azerbaycan ve Kafkasya toprakları üzerindeki emelini açıkça belirtse de bu durum çatışma haline dönüşmedi. Özbek Han'ın elçilerinin Olcaytu Sultan'a gidip gelmesiyle gerilim bir nebze olsun azaldı. Ancak Olcaytu Sultan'ın saltanatının son yıllarında Altın Orda ile ilişkiler tekrar gerginleşti. Bunun sebebi ise Cuci-Kasar soyundan şehzade Kaydu uruğundan olan Baba-Oğul²³ hadisesi idi²⁴. Özbek Han iktidarı ele geçirdikten sonra kendisine suikast düzenleyenleri yakalayıp ortadan kaldırmıştı. Ancak bunlardan Baba-Oğul maiyetiyle birlikte²⁵ 715 senesi Cemâziyelevvel ayında (Ağustos/Eylül 1315), Olcaytu Sultan'a itaat arz etmek ve hizmette bulunmak için harekete geçti. Böylece Harezmi bölgesine yönelen Baba-Oğul, Harezmi'nin etrafını yağmalayıp, Zemaşer, Karmetin, Hezaresb, Hayat, Kat, Kazerun ve Savekan gibi birkaç büyük şehri ve oraya bağlı diğer bölgeleri ele geçirdi. Bütün Harezmi bölgesini yağmaladıktan sonra Cemâziyelâhîr 715 (Eylül 1315)'te Olcaytu Sultan'ın huzuruna gelerek ona sığındı²⁶. Baba-Oğul'un Sultan Olcaytu'ya sığınması Altın Orda-İlhanlı gerginliğini tekrardan turmandırdı. Özbek Han, bu durumu çözmek için Kıyat boyuna mensup Ak-Buka isimli bir elçiyi Sultan Olcaytu'nun huzuruna gönderdi. Elçi Ak-Buka 15 Cemâziyelâhîr 715 (16 Eylül 1315) tarihinde Tebriz'e geldi. Ardından başkent Sultaniye'de Sultan Olcaytu'nun huzuruna vararak Özbek Han'ın "Baba-Oğul bu yiğitliği kendi cesaretiyle göstermiştir. Harezmi vilayetini harap etmiştir. Onu buraya, bizim yanımıza yolla. Eğer sana danışmak ve ücret almak için gelmişse, sizden hiç kimse [bu yıl] Muğan ve Arran'da kışlamak için harekete geçmesin. Çünkü biz çöldeki kumlar kadar çok, yağmur damlaları kadar fazla, toprağın bile bütün sağlamlığına rağmen taşımaya gücü yetemeyeceği bir orduyla Muğan ve Arran'da kışlamaya kararlıyız. Orada olup biteni görüştüğümüzden sonra birbirimize sözlü olarak cevap verelim" içerikli mesajını ilettili. Sultan Olcaytu ise "Allah'a ant olsun ki [Baba-Oğul] bizim ferman ve emirlerimizle gelip küstahlık etmiş olamaz" diye cevap verdikten sonra Baba-Oğul ile oğlu Ak-Buka'nın başarılarının vurulmasını emretti. Ardından elçi Ak-Buka'ya izzet ve ikramda bulunarak asıl vatanına geri dönmesi için izin verdi²⁷.

Sultan Olcaytu'nun son dönemlerinde Altın Orda Ulusu ile Baba-Oğul hadisesinden kaynaklanan birtakım karışıklıklar yaşansa da Sultan Olcaytu'nun Baba-Oğul'u katletmesi ile bu gerginlik son buldu²⁸.

²¹ Kaşânî, *Târih-i Olcaytu*, s. 165.

²² Kaşânî, *Târih-i Olcaytu*, s. 166.

²³ Baba Oğul, Reşidüddin'in *Şub-i Pençganesi*'ne göre Mengü Timur'un kardeşi ve Togan'ın odalıklarından olan Toktu-Buka'nın oğludur. Reşidüddin Fazlullah-ı Hemedani, *Şu'b-i Pençgâne*, Topkapı Sarayı III. Ahmed Kütüphanesi nr. 2937, vr.113a; *Muizzü'l-Ensâb fi Şeceret'ül-Ensâb-ı Selâtin-i Moğol*, Bibliotheque Nationale Paris, Persian-67, vr. 21a; Ancak Reşidüddin bu ismi "Babaç" şeklinde zikretmiştir. Esasen *Şub-i Pençgâne* ve *Muizzü'l-Ensâb*'da da "Babaç" şeklinde zikredilmiştir. Ancak Kaşânî bu ismi Baba Oğul şeklinde zikrettiğinden müellifin kaydını esas aldı.

²⁴ Kaşânî, *Târih-i Olcaytu*, s. 173.

²⁵ Kafalı, *Altın Orda Hanlığının Kuruluşu...*, s. 73; Mustafa Kafalı, "Özbek Han", *DİA*, TDV Yayınları, c. XXXIV, İstanbul 2007, s. 107.

²⁶ Kaşânî, *Târih-i Olcaytu*, s. 173-174.

²⁷ Kaşânî, *Târih-i Olcaytu*, s. 175-176; Ebu'l-Fazıl Hatîbî, "Olcaytu", *DMBİ*, Merkez-i Dairü'l-Maarif-i Büzürg-i İslamî, c. X, Tahran 2001, s. 449; Spuler *İran Moğolları*, s. 129-130.

²⁸ Nitekim Kaşânî, Sultan Olcaytu döneminde yaşanan huzur ve sükûnet durumunu şu cümlelerle açıklamaktadır: "Sultan'ın kutlu doğumu

¹⁶ Ciociltan, *The Mongols and...*, s. 174-175.

¹⁷ Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, (çev. D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2014, s. 125.

¹⁸ Kaşânî, *Târih-i Olcaytu*, s. 146.

¹⁹ Bu konuyla ilgili muhtelif görüşler için bkz. Cüveynî, *Târih-i Cihân Güşâ*, s. 95; Reşidüddin, *Cami'u'l-Tevarih*, c. I, s. 731; Abdulkadir Yuvalı, "Altın Orda-İlhanlılar Mücadelesi Sırasında Tebriz Şehri", *Azerbaycan Birinci Uluslararası Sempozyumu*, (yay. haz. İmran Baba), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2002, s. 34; Mustafa Kafalı, *Altın Orda Hanlığının Kuruluşu ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1976, s. 17; Fatih Bostancı, *Berke Han Dönemi Altın Orda Devleti Tarihi*, Efe Akademi Yayınları, İstanbul 2021, s. 49-50.

²⁰ Vassâf, *Tahrîr-i Târih-i Vassâf*, s. 297.

b-Ebu Said Bahadır Han ile Münasebetler

Sultan Olcaytu'nun vefatının ardından İlhanlı tahtına babasının vasiyeti gereği 717 senesi Safer ayında (Nisan/Mayıs 1317) Ebu Said Han oturdu. Ebu Said Han hükümdar olduğunda henüz on iki yaşında idi²⁹. Bu sebepten Emir Çoban'ın da başını çektiği bazı emirler Ebu Said'in çocuk yaşta olmasından ötürü tahta olmasına pek sıcak bakmıyorlardı. Hatta Emir Çoban, Özbek Han'a bir elçi göndererek Irak ve Azerbaycan'ı işgal etme tavsiyesinde bulundu. Ancak Özbek Han, Emir Çoban'ın bu isteğinden imtina etti. İbn Dokmak'a göre Özbek Han, Emir Çoban'ın elçisi bu haberi getirince memleket idarecisi Kutluk-Timur'a bu durumu danıştı. O da Özbek Han'a "gitmemesini, giderse kuzey memleketlerinin de elinden çıkması ihtimalinin bulunduğunu ve bu takdirde buralara başkasının sahip olabileceğini, bu memleketlerden birisiyle uğraşırken diğer memleketle uğraşamayacağını, şayet böyle bir harekete tevessül ederse her iki memleketin de elinden çıkması ihtimalinin bulunduğunu"³⁰ söyledi. Kutluk-Timur'un bu görüşünü kabul eden Özbek Han, Emir Çoban'ın isteğini olumlu karşılamadı. Bunun üzerine ister istemez çocuk yaştaki Ebu Said Han, İlhanlı hükümdarlığını sürdürdü³¹.

Ebu Said Han hükümdar olduktan sonra ülke yönetimi Emir Çoban'a bıraktı. Bu dönemde Emir Çoban memleket işlerini ele almakla birlikte ülkeyi olası Altın Orda saldırılarından korumak için Derbent taraflarında konuşlandı. Nitekim Şebankâre'nin bu konuda Emir Çoban ile ilgili "her zaman Derbent ve Serhatlarda sakin olmak onun huyu idi. Her sene iki veya üç defa saraya gelerek bir ay padişahın hizmetinde bulunup geri döner ve derbentler (ülke kapıları) ile askerlerin idaresi ve düzene koyulmasıyla meşgul olurdu" şeklindeki kaydı dikkate şayandır³².

Özbek Han, Baba-Oğul hadisesinden sonra İlhanlı hükümdarı Olcaytu ile münasebetlerini dostluk çerçevesi üzerinden

özelliklerinden birisi de atalarının, babalarının, amca ve dayılarının ve diğer padişahların zamanlarının aksine, saltanat tahtına oturduğu sırada bütün âlemde tam bir huzurun olması, hiçbir fitne ve kargaşanın çıkmamasıydı. Öteklerden her birisinin devleti başlangıçta korkunç intikamlarla, vahşetli ıstıraplarla aniden karıştırıyor, şehzadeler, emirler değerli başlarını gurur rüzgârına kapıyordu. Can yakıcı kılıcın ateşinde yanıyorlardı. Köklü hanedanları katliam, zorbalık ve yağma ile kökünden kesilip yok oluyordu. Bu adaletli Sultan'ın -ömrü ebedi olsun, ulus ve mülkten nasibini alsın-devleti sırasında feleğin serkeş atı yeryüzü olaylarının toprağından ve musibetlerin muhalif rüzgârının tozundan bir hadiseye sebebiyet vermedi. Aksine Sultan'ın devletin eseri, ikbalinin ve saadetinin özelliği yüzünden İran topraklarında eller hareketsiz kalıp, ayaklar hareketlendi." Kaşânî, *Târîh-i Olcaytu*, s. 29.

²⁹ Hamdullah Müstevfi, *Târîh-i Güzide*, (çev. Mürsel Öztürk), TTK Yayınları, Ankara 2018, s. 612.

³⁰ Mehmed Murad Remzi, *Telif'ül-Ahbâr ve Telhikü'l-Â'sâr fi Vakâyi-i Kazan, Bulgar ve Müluki't Tatar*, c. I-II, (neşr. İbrahim Şemseddin) Daru'l-Kitab'ul-İlmiye, Beyrut 1423 h., s. 497-498.

³¹ Özalp Gökbilgin, *1313-1357 Yılları Arasında Altınordu Devleti*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Erzurum 1972, s. 14-15; Mîrh'ând, esasen emirlerin Özbek Han'a karşı mücadeleye girmeden geri dönmelerini, Ebu Said'in yaşının küçük olmasına dolayısıyla emirlerin bu duruma sıcak bakmamalarına yormaktadır. Bu sebeple her emir kendi başına hareket ediyordu. Özbek Han'ın askerlerine karşı İlhanlı emirlerinin ilk girişimde başarısız olamamalarının sebebi Sultan Ebu Said'e karşı takılan tutumdur. Fakat Emir Çoban'ın dirayeti bu durumu ortadan kaldırmıştı. Mîr Muhammed b. Seyyid Burhanüddin Hândşâh Mîrh'ând, *Ravzatü's-Safâ fi Şireti'l-enbiyâ ve'l-mülûk ve'l-hulefâ*, c. V, (neşr. Cemşid Kıyanfer), İntişarat-ı Esatîr, Tahran 1380 h.s., s. 4341.

³² Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Hüseyin b. Ebibekir Şebankâreî, *Mecma'u'l-Ensâb*, (neşr. Mîr Hâşim Muhaddes), Müessese-i İntişarat-ı Emir-i Kebir, Tahran 1363 h.s., s. 280; Muhammed b. Ali. B. Muhammed-i Şebânkâreî, *Mecma'u'l-Ensâb (Hânedanlar Târîhi)*, (çev. Fahri Unan), TTK Yayınları, Ankara 2021, s. 238.

yürütmekteydi³³. Bunun yanında Emir Çoban da Ebu Said Han döneminde Altın Orda Devleti'nden gelecek tehlikelere karşı tedbirler almıştı. Ancak İlhanlı topraklarında 718 (1318-1319) yılında baş gösteren kargaşa ortamı Özbek Han'ın tekrar Azerbaycan'ı ele geçirmek için iştahını kabarttı. Şöyle ki, 718 (1318-1319) yılında Horasan'da bulunan Şehzade Yasavur isyan ederek Horasan'a ordu gönderip Mazenderan hudutlarına kadar ilerledi. Ayrıca bu sıralarda Mısır ve Şam taraflarından kalabalık bir ordu Diyarbekr bölgesine girdi. Bu kargaşa ortamından yararlanmak isteyen Özbek Han³⁴, Azerbaycan bölgesini ele geçirmeye heveslenerek kalabalık bir ordu ile bu topraklara saldırmaya karar verdi.³⁵ Nihayetinde İlhanlı cephesinde Özbek Han'ın kalabalık bir orduyla Derbent'e doğru ilerlediği haberi yayıldı³⁶.

Bu haber Ebu Said'e ulaştığında o, bütün emirleri ve devlet erkânı ile Kengeş Meclisi³⁷ düzenledi. Aralarında yapılan istişareden sonra memleketin her bir tarafına ordularla birlikte meşhur emirlerin tayin edilip gönderilmesine karar verildi. Emir Çoban bu taksimatta Gürcistan tarafına hareket etmek istedi. Fakat Horasan'da meydana gelen olay daha önemli olduğundan ve Horasan emiri Emir Hasan'ın bu olayı yatıştırarak kuvveti olmadığından Emir Çoban Horasan'a tayin edildi.³⁸

Bu esnada Özbek Han'ın Kincatur komutasında gönderdiği öncü birliğinin Deşt-i Hazar'dan geçerek Derbent'e ulaştığı haberi geldi.³⁹ Daha önce Ebu Said tarafından tedbir amaçlı birkaç birlik o taraflara gönderilmişti. Ancak bu birlikler Altın Orda öncü birliğine karşı koyamayacaklarını anlayınca Sultan Ebu Said'in ordugahına doğru yöneltiler. Ardından düşman kuvvetlerinin kalabalık ve mücehhez bir orduyla üzerlerine geldiği haberi ulaştı. Bu sırada Ebu Said Han ordusunu dağıtmıştı. Bu sebepten yanında ferraş (hizmetkâr-uşak), harbende (eşekçi), deveci ve diğerlerinden oluşan bin kişiden fazla süvarisi bulunmamaktaydı. Bununla birlikte Sultan Ebu Said, yanındaki askerlerle Kür Nehri kıyısına geldi. Sultan burada ordusunun sayısını çok gösterip düşman askerlerini yanıltmak için kıyı boyunca her bir askerin aralıklarla bir çadır kurmasını emretti. Ancak düşman ordusu kalabalık bir şekilde gelerek nehrin diğer tarafında bulunan her ne varsa hepsini yağmaladı.⁴⁰ Diğer taraftan Emir Çoban, Özbek Han ordusunun sultan ile karşı karşıya geldiğini öğrenince derhal Horasan işini bırakıp Kür Nehri'ne doğru ilerledi. Emir Çoban'ın niyeti Kür Nehri'ne ulaşır ulaşmaz nehri geçmek

³³ Ebu Bekr Kutbi Eherî; *Tevârih-i Şeyh Üveys*, (neşr. İrac Afşar), İntişarat-ı Sutude, Tahran 1389 h.s., s. 208.

³⁴ Şihabeddin Abdullah b. Lütfullah b. Abdülreşid el-Havfi el-Med'u Hâfiz-ı Ebrû, *Zeyl-i Câmî'ü't-Tevârîh-i Reşîdî*, (neşr. Hânâbâhân Beyânî), Şirket-i Tezâmün-i İlmî, Tahran 1317 h.s., s. 84-85; Mîrh'ând, *Ravzatü's-Safâ*, c. V, s. 4333.

³⁵ Eherî, *Tevârih-i Şeyh Üveys*, s. 208.

³⁶ Hâfiz-ı Ebrû, *Zeyl-i Câmî'ü't-Tevârîh-i Reşîdî*, s. 85.

³⁷ Türkçe bir kelime olan kengeş "danışmak, istişare ve işlerde tedbir" anlamına gelmektedir. Türk ve Moğol devletlerinde hükümdar, savaş, barış ve olağanüstü durumlarda devlet erkanını toplayarak kengeş meclisi düzenlerdi. Bkz. Mustafa Uyar, *İlhanlı (Iran Moğolları) Devleti'nin Askerî Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara 2020, s. 164; Ahmet Korkmaz, *Kara-Koyunlu Devleti'nin Askerî Teşkilatı*, Efeakademi Yayınları, İstanbul 2022, s. 62.

³⁸ Ebu'l-Fazıl Nebeî, *Tarih-i Al-i Çoban*, Danişgâh-ı Tahran, Tahran 1352 h.s., s. 132; George Lane, "The Ilkhanate: Mongol Rule in Medieval Western Asia 1256-1335, SOAS, University of London, 2019, s. 19.

³⁹ Mîrh'ând, *Ravzatü's-Safâ*, c. V, s. 4334.

⁴⁰ Eherî, *Tevârih-i Şeyh Üveys*, s. 208-209; Gıyâsüddin b. Hüsamüddin H'ânemîr; *Tarih-i Habîbü's-Siyer fi Ahbar-ı Efrad-ı Beşer*, c. III, (neşr. Celaleddin Humayî), İntişarat-ı Kitabhane-i Hayyam, Tahran 1333 h.s., s. 206.

idi.⁴¹ Fakat Emîr Çoban ulaşmadan Altın Orda ordusu geri dönmüştü.⁴²

Emîr Çoban, nehirden geçerek kaçanların arkasınca hareket etti ve birçoğunu helak edip, bazılarını ise esir alarak sultanın katına gönderdi⁴³. Böylece Özbek Han ordusu yenilip Emîr Çoban muzaffer olarak sultanın ordugahına geri döndü. Sultan ona birçok ikramlarda bulunup makamını olduğundan yüz kat daha yükseltti. Daha önce Derbent ve o hudutlara göndermiş olduğu emirlerin hepsini görevlerinden alıp yerlerine diğerlerini tayin etti. Bazı emîrleri ise düşman ordusu ile karşılaşmadan kaçıp düşmanı cesaretlendirdikleri gerekçesiyle cezaya çarptırdı. Hatta emîrlerden bazılarını bizzat değnekle dövdü. Ancak bu olay bazı emîrlerin isyan etmelerine neden oldu⁴⁴.

Diğer taraftan Memlûk tarihçisi Makrîzî'nin kayıtlarına göre, Ebu Said, daha saltanatının ilk yıllarında saltanat işlerine çeki düzen vererek hem hükümdarlığını bildirmek ve hem de Memlûklere karşı hoşgörü niyetini iletmek için Memlûk sultanı el-Melikü'n-Nasr katına elçiler gönderdi⁴⁵. Yukarıda zikredilen Altın Orda saldırısı daha elçiler Memlûklere ulaşmadan gerçekleşti. Esasen Memlûkler ile Altın Orda Devleti arasındaki dostluğun temelinde her iki devletin de ortak düşmanları olan İlhanlılara karşı kurulan ilişkiler bulunmaktaydı. Ebu Said Han, Özbek Han sorunu varken en azından Memlûkler tarafından gelecek saldırıları önlemek amacıyla gütmeğe çalıştı⁴⁶. Sonunda Ebu Said'in elçileri Kahire'ye ulaşır, Memlûk Sultanına barış önerisinde bulundular. Melikü'n-Nasr da bu öneriyi olumlu karşılayarak İlhanlılara bir elçilik heyeti gönderdi. Bu heyet Ebu Said Han tarafından iyi bir şekilde karşılandı ve nihayetinde iki devlet arasında barış sağlandı. Ebu Said Han, bu barış anlaşmasıyla Memlûkler tarafından gelecek saldırıları önlemişti. Öyle ki, Memlûkler ile Altın Orda arasındaki sıkı dostluk ilişkilerine rağmen, Özbek Han, İlhanlıların kuzey sınırlarına saldırı için Memlûklere tekrar yardım istediğinde, Melikü'n-Nasr barış anlaşması gereği Altın Orda'ya yardım etmekten imtina etti⁴⁷. Hatta bu durumu da Emîr Çoban'a haber vererek kendisine dost olduğunu bildirdi. Emîr Çoban da bir elçi aracılığıyla Melikü'n-

Nasır'a teşekkür edip cevaben Özbek Han üzerine hareket ettiğini aktardı⁴⁸.

720 (1320/1321) yılına gelindiğinde İlhanlılar ile Memlûkler arasında elçilik teatisi devam etti. Elçilerin gidip gelmesi ile iki taraf arasında dostluk ve güven tazelenmişti⁴⁹. İki devletin arasında sağlanan güven ortamı her iki sultanın ömrünün sonuna kadar sürdü. Ebu Said Han böylece Memlûklerle anlaşarak büyük bir sorunu çözüp Altın Orda Devleti'nin olası saldırılarına rahatlıkla karşı koyup onlar ile ilgilenebilirdi⁵⁰. İlhanlılar ve Memlûkler arasında ilişkiler iyiye doğru evrilirken Özbek Han cephesinde Azerbaycan ve Kafkasya hâkimiyeti mevzuu hâlâ gündemdediydi. Özbek Han dostluk içerisinde bulunduğu Memlûklerden İlhanlılara karşı destek bekliyordu. Ancak Memlûkler, İlhanlılar ile yapılan antlaşmaya ve dostluğa sadık kalarak Özbek Han'a yardımda bulunmadılar. Özbek Han ise bu durumdan şikâyet etmekten hiçbir zaman vazgeçmemişti. Hatta Özbek Han, bunun sonucunda iki devlet arasında gerçekleşen köle ticaretine ambargo koymuştu.⁵¹

İlhanlılar, Memlûk cephesinden güvende olunca Özbek Han'ın Kür Nehri'ne gelerek yaptığı saldırıların intikamını almak için harekete geçti. Bunun için Emîr Çoban 725 (1324/1325) yılında oğullarıyla birlikte Gürcistan yoluyla Şirvan'a doğru hareket etti. Buradan Altın Orda topraklarına ilerledi. Ordusunu iki kısma bölerek bazı emîrleri Derbent'ten Kür Nehri kıyılarına gönderdi. İlhanlı kuvvetleri burada tahribatlarda bulunup birçok kişiyi esir aldılar. Ardından daha fazla ilerlemeyerek Sultan Ebu Said'in ordugahına geri döndüler. Sultan, emîrler ve askerlerin gösterdiği bu başarıdan dolayı onları ödüllendirdi.⁵²

Eherî, tam bu esnada Hitay hükümdarının elçilerinin Özbek Han'ın yanına geldiklerini, Özbek Han kendi elçilerini de onların yanına katarak Bağdad'a gönderdiğini elçilerin vazifelerini yerine getirdikten sonra geri döndüklerini kaydetmektedir. Fakat bu elçilik heyetinin ne sebepten Bağdad'a gittiğini ve hangi neticeleri alarak geri döndüğünü hakkında bir malumat vermemektedir.⁵³

Özbek Han, İlhanlılardan gelen bu saldırı karşısında bir müddet sessiz kaldı. Daha sonra Ebu Said Han tarafından Emîr Çoban ve Çobanlıların tasfiyesinin⁵⁴ ardından Emîr Çoban'ın oğlu Emîr Hasan, Altın Orda Devleti'nin Harezmi hükümdarı Kutluk-Timur'a sığındı. Harezmi hükümdarı de Emîr Hasan'ı Özbek Han'ın yanına gönderdi. Özbek Han, Emîr Hasan ve oğlu Talış'ı iyi bir şekilde karşılayıp izzet ve ikramda bulundu⁵⁵. Bu ikisi bir süre sonra da bir ordu ile Çerkez savaşına gittiler. Emîr Hasan ve oğlu bu savaşta büyük başarılar gösterdiler. Ancak Emîr Hasan savaşta yaralanıp bu

⁴¹ Mîrh'ând, *Ravzatü's-Safâ*, c. V, s. 4334-4335.

⁴² Murat Remzi Özbek Han ordusunun geri dönme nedenlerini: "... Çünkü onlar nehri geçememişler, savaşız olarak ganimet ve kölelerle geri dönmek zorunda kalmışlardı. Belki bunların geri dönüşünün sebebi Yasavur'un askerlerinin hezimete uğrayıp Horasan ve Mazenderan'dan çıkarıldıkları haberinin kendilerine ulaşmasıydı" diye zikrederek, esasen Altın Orda askerlerinin Horasan ve Mazenderan'da yaşanan kayıplardan ötürü geri döndüklerini belirtmektedir. Remzi, *Telifik'ul-Ahbâr*, s. 498.

⁴³ Murat Remzi de Emîr Çoban'ın Kür Nehri'ni geçip Özbek Han'ın askerlerini takip ettiğini fakat bir türlü onlara yetişmeye muvaffak olamadan geri döndüğünü zikreder. Bkz. Remzi, *Telifik'ul-Ahbâr*, s. 498-499.

⁴⁴ Hâfız-ı Ebrû, *Zeyl-i Câmî'ü't-Tevârih-i Reşîdî*, s. 85-86; Vassâf, *Tahrîr-i Târih-i Vassâf*, s. 364-366; Mîrh'ând, *Ravzatü's-Safâ*, c. V, s. 4335, 4341; Mesela İlhanlı emîrlerinden Emîr Kurmuşî, Emîr Gazan ve Emîr İldirci, Emîr Çoban tarafından Çengiz Yasası'na göre dayak cezasına çarptırılan emîrler arasındaydı. Ömer Subaşı, "İlhanlı Devleti'nde Kerayit Bir Aile: Alınak Noyan ve Emîr Kurmuşî", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VIII/41, (2015), s. 571-573; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Emîr Çoban Soldoz ve Demirtaş", *Bellekten*, XXXI/124, (Ekim 1967), s. 604.

⁴⁵ Takiyüddîn Ahmed b. Alî el-Makrîzî, *es-Sülûk li Marifet-i Duve'li'l-Mülûk*, c. III, (neşr. Muhammed Abdulkadir 'Âta), Dar'ul-Kutub'il-İlmiye, Beyrut 1997, s. 28-29.

⁴⁶ İki devlet arasında münasebetlerin olumlu ilerlediğini gösteren bir emare de Memlûk Sultanı Melik Nasır Muhammed'in Özbek Han'ın kız istemesi ve aralarında akrabalık tesis edilmesidir. Bu konuya dair bkz. Ahmet Sağlam, "Nâsir Muhammed Dönemi Memlûk-Altın Orda Münasebetleri: Stratejik İttifaklar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, XI/61, (2018), s. 324-331.

⁴⁷ İbn Haldûn, *el-İber*, c. IV, s. 741.

⁴⁸ Uzunçarşılı, "Emîr Çoban Soldoz ve Demirtaş", s. 608.

⁴⁹ İbn Haldûn, *el-İber*, c. IV, s. 741.

⁵⁰ Makrîzî, *es-Sülûk*, c. III, s. 29-30; Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, c. IV, (neşr. Muhammed Efendi), Kahire 1325 h., s. 101.

⁵¹ Ciociltan, *The Mongols and...*, s. 171.

⁵² Hâfız-ı Ebrû, *Zeyl-i Câmî'ü't-Tevârih-i Reşîdî*, s. 117; Müstevfî, *Târih-i Güzide*, s. 616-617; Eherî, *Tevârih-i Şeyh Üveys*, s. 210.

⁵³ Eherî, *Tevârih-i Şeyh Üveys*, s. 212.

⁵⁴ Emîr Çoban'ın gittikçe gücü artınca onu kıskananlar, onunla Sultanın arasını açılar ve Ebû Said sonunda bütün Çoban ailesine karşı harekete geçti, Memleket işlerinde çeşitli görevlerde bulunan Emîr Çoban'ın oğullarını bertaraf edip en son Emîr Çoban'ın da öldürülmesini emretti. Emîr Çoban'ın olayı için bkz. Hâfız-ı Ebrû, *Zeyl-i Câmî'ü't-Tevârih-i Reşîdî*, s. 117-134; Müstevfî, *Târih-i Güzide*, s. 618-619; Şebankâreî, *Mecma'u'l-Ensâb*, s. 280-285; Türkçe Terc. s. 238-243.

⁵⁵ Hâfız-ı Ebrû, *Zeyl-i Câmî'ü't-Tevârih-i Reşîdî*, s. 135; Müstevfî, *Târih-i Güzide*, s. 620; Eherî, yaşanan bu hadiselerden sonra Emîr Çoban'ın evlatları Hasan ve Talış'ın Harezmi yolundan Özbek Han'ın yanına gittiklerini ve orada onları öldüklerini zikretmektedir. Bkz. Eherî, *Tevârih-i Şeyh Üveys*, s. 214.

yaradan dolayı öldü. Oğlu Taliş da bir müddet sonra kendi eceliyle öldü.⁵⁶

735 (1335) yılının sonlarına doğru Altın Orda hükümdarı Özbek Han, Azerbaycan'ı ele geçirmek için tekrardan harekete geçti. Derbent üzerinden ilerleyerek Azerbaycan ve Arran'a doğru yola koyuldu. Casuslar bu haberi Ebu Said Han'a ulaştırdığında sultanın yanında hiçbir emiri yoktu. Ayrıca sultan bu sıralarda Bağdat'a gitmeyi planlıyordu. Gelen haber ile planından vazgeçen Ebu Said, Özbek Han'ın ilerlemesini durdurması için veziri Gıyaseddin'i Karabağ'a gönderip kendisi de ardından Karabağ'a doğru yola çıktı. Katıldığı bu seferde havanın sıcaklığından etkilenen Ebu Said Bahadır Han, Arran'da hastalanarak yatağa düştü. Bir hafta kadar hasta yatağında yatan ve tabiplerin müdahalelerine rağmen kurtarılamayan İlhanlı tahtının sekizinci hükümdarı Ebu Said Bahadır Han, 13 Rebüülâhîr 736 (30 Kasım 1335) tarihinde vefat etti.⁵⁷

c-Arpa Han ile Münasebetler

Ebu Said Han öldüğünde geriye İlhanlı tahtına oturacak erkek bir evlat bırakmamıştı.⁵⁸ Bunun üzerine devlet erkani istişarelerde bulunarak Ebu Said'in vasiyeti üzerine Tuluy soyundan Arpa Han'ı İlhanlı tahtına oturtmayı uygun gördüler.⁵⁹ Nihayetinde Arpa Han'ı 18 Rebüülâhîr 736 (5 Aralık 1335) tarihinde⁶⁰ Arran'ın Karabağ'ında tahta çıkarıp aynı gün Sultan Ebu Said'in tabutunu gömülme üzere Sultaniye'ye doğru yola çıkardılar.⁶¹ Arpa Han tahta oturduktan sonra vefat eden Ebu Said'in hatunu Bağdad Hatun onu küçümsüyor ve saltanatını tanıymıyordu. Bağdad Hatun'un düşmanları, Arpa Han huzurunda kendisinin Ebu Said'i zehirlediğini, onun düşmanı Özbek Han ile mektuplaştığını ve gitmek niyetinde olduğunu ispiyonladılar.⁶² Şebankâreî de Bağdad Hatun'un Özbek Han'la iyi ilişkiler içerisinde olduğunu ve Özbek Han'a gönderilmesi için Arpa Han'a karşı yazdığı bir mektubun olduğunu kaydeder.⁶³ Böylece Arpa Han, Bağdad Hatun'u daha önce Ebu Said'in Özbek Han üzerine yürürken hastalığını bahane ederek orduya eşlik etmemesini bahane edip Hacı Lülü'yü Bağdad Hatun'u öldürmesi için görevlendirdi. Hacı Lülü, 29 Rebüülâhîr 736 (16 Aralık 1335)

tarihinde Bağdad Hatun'u hamamdayken bulup değnekle bir mendilli boğazına tıkayıp boğarak işini bitirdi.⁶⁴

Arpa Han hükümdarlığını sağlamıştıktan sonra Özbek Han'ın saldırısıyla karşı karşıya kaldı. Nitekim Özbek Han, Arpa Han'ın tahta oturduğu senenin kış mevsiminde donanımlı ve kalabalık bir ordu ile saldırıya geçti. Ordusunu Derbent'ten geçirip Karabağ'a yaklaşarak Kür Nehri kıyısında ordugâhını kurdu. Arpa Han, Altın Orda ordusunun hücum haberin duyunca derhal vezir, emirler ve kalabalık bir orduyla hareket etti ve cesaretle Özbek Han ordusuna taraf yöneldi. Özbek Han'ın askerleri her taraftan Kür Nehri'nin geçitlerini kontrol altına almıştı. Ancak Arpa Han bir geçitten nehrin karşı tarafına geçmeyi başarıp Özbek Han'ın ordusunun arkasında çıktı. Bu esnada Özbek Han'a ülkesinden ardi ardına kötü haberler geldi. Bu haberlere göre Harezme Özbek Han'ın ülkesinin idarecisi olan Kutluk-Timur'un öldüğü haberini⁶⁵ getirdiler. Onun ölüm haberi Özbek Han üzerinde büyük bir etki bıraktı. Bu sebeple Arpa Han ile mücadeleden vazgeçip askerlerini geri çevirerek taarruzdan geri durdu. Arpa Han böylece kolay bir başarı elde etmişti.⁶⁶ Nihayetinde Cuci Ulusu Özbek Han zamanında tüm çabalara rağmen, yine de Azerbaycan elde edemedi.⁶⁷

Sonuç

Altın Orda Devleti Batu Han'ın ölümünün ardından tahta geçen Berke Han'dan itibaren daima İlhanlı Devletine karşı muhalif olmuştur. Özellikle iki devletin hükümdarları Cengiz Han Yasası'nı öne sürerek gerçekleştirdikleri faaliyetleri meşrulaştırmaya çalışmışlardır. Başa geçen hükümdarlar İslam dinine taassup ettiklerinde ise öncelikle İslam dininin kanunlarını ardından Cengiz Han Yasası'nı öne sürerek teşebbüslerde bulunmuşlardır. Zaman zaman aralarında meydana gelen çatışmalardan iki devletin hükümdarları da olumlu neticeler alamamışlardır. İki devletin çatışma sebepleri ekonomik, coğrafi, ganimetten pay alma şeklinde nedenlere dayandırılrsa da bazen aynı hanedana mensup olmalarına rağmen üstünlük sağlama rekabeti de bu çatışmaların fitilini ateşleyen nedenlerden olmuştur. Özbek Han, tahta geçtiği dönemde geçmiş hükümdarların hak iddialarını yinelemesine rağmen İlhanlı Devleti üzerine başarısız birkaç girişimin haricinde bir netice elde edememiştir. Üstelik kendisinden önceki hükümdarlar gibi İlhanlılar konusunda Memlûk Devleti ile başarılı diplomatik girişimlerde de bulunamamıştır. Özbek Han, Ebu Said'in çocuk yaşta İlhanlı tahtına geçmesini kendi menfaatine uygun olarak değerlendirmemiştir. Esasen bundaki temel neden de Ebu Said'in yanında dirayetli Emîr

⁵⁶ Mîrh'ând, *Ravzatü's-Safâ*, c. V, s. 4381; H'ândemîr, *Tarih-i Habîbü's-Siyer*, c. III, s. 215; Uzunçarşılı, "Emir Çoban Soldoz ve Demirtaş", s. 618. Ancak Eherî ve İbn Batuta, Hasan ve Taliş'in Harezme yolundan Özbek Han'ın yanına gittiklerini ve Özbek Han'ın onları orada öldüklerini zikretmektedir. Bkz. Eherî, *Tevârih-i Şeyh Üveys*, s. 214; Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, c. I, (çev. A. Sait Aykut), YKY Yayınları, İstanbul 2000, s. 324.

⁵⁷ Şebankâreî, *Mecma'u'l-Ensâb*, s. 290-291; Türkçe Terc. s. 247-248; Eherî, *Tevârih-i Şeyh Üveys*, s. 217; Spuler, *İran Moğolları*, s. 143; Mîrh'ând, Şebankâreî'nin aksine Sultan Ebu Said'in Özbek Han'a karşı kalabalık bir orduyla Arran'a giderek oradan Şirvan hududuna geldiğini ancak havanın sıcaklığından dolayı ordunun büyük bir kısmının dağıldığını ve Ebu Said'e de hastalık bulaştığını zikreder. Mîrh'ând, *Ravzatü's-Safâ*, c. V, s. 4396.

⁵⁸ Ebu'l-Fazıl Hatîbî, "Ebû Said Bahadır Han", *DMBİ*, Merkez-i Dairü'l-Maarif-i Büzürg-i İslamî, c. V, Tahran 1993, s. 540; Ahmet Korkmaz, "Celayirîliler Döneminde Yakın Doğu'da Ticari Vaziyet (1340-1411)", *Orta Çağ'da Ticaret*, ed. Tolgahan Karaimamoğlu, Selenge Yayınları, İstanbul 2022, s. 279.

⁵⁹ Abbas Zeryab, "Arpa Han", *DMBİ*, Merkez-i Dairü'l-Maarif-i Büzürg-i İslamî, c. I, Tahran, 1367 h.ş., s. 310.

⁶⁰ Arpa Han 13 Rebüülâhîr 736 (30 Kasım 1335)'da tahta oturdu ve aynı yılın Şevval ayında (Mayıs/Haziran 1336) öldürüldü. Zeryab, "Arpa Han", c. I, s. 309.

⁶¹ Hâfız-ı Ebrû, *Zeyl-i Câmî'ü't-Tevârih-i Reşîdî*, s. 146; Şebankâreî, *Mecma'u'l-Ensâb*, s.294; Türkçe Terc. s. 251.

⁶² Hâfız-ı Ebrû, *Zeyl-i Câmî'ü't-Tevârih-i Reşîdî*, s. 146; Şebankâreî, *Mecma'u'l-Ensâb*, s. 295-296; Türkçe Terc. s. 252-253; Mîrh'ând, *Ravzatü's-Safâ*, c. V, s. 4400; H'ândemîr, *Tarih-i Habîbü's-Siyer*, c. III, s. 223; Beyani, *Zen der İran-i Asr-i Moğol*, s. 145; Türkçe Terc. s. 135; Zeryab, "Arpa Han", c. I, s. 311.

⁶³ Şebankâreî, *Mecma'u'l-Ensâb*, s. 296; Türkçe Terc. s. 253.

⁶⁴ Hâfız-ı Ebrû, *Zeyl-i Câmî'ü't-Tevârih-i Reşîdî*, s. 146; Şebankâreî, *Mecma'u'l-Ensâb*, s. 296; Türkçe Terc. s. 253; Zeryab, "Arpa Han", c. I, s. 312; Şirin Beyani, *Zen der İran-i Asr-i Moğol*, İntişarat-ı Danişgâh-ı Tahran, Tahran 1382 h.ş., s. 145; Şirin Beyani, *Moğol Dönemi İran'ında Kadın*, (Türkçe Terc. Mustafa Uyar), TTK Yayınları, Ankara 2018, s. 135.

⁶⁵ Mîrh'ând, *Ravzatü's-Safâ*, c. V, s. 4401; Özbek'i tahta çıkardıktan sonra, Kutluk Timur her şeyden önce Harezme valisi olarak, memleketin yönetim hayatında büyük bir rol oynamaya başladı. Kutluk Timur'un nasihatleri sayesinde, Özbek Han kısa bir zamanda birçok rakip ve düşmanlarından kurtulmuş, en tehlikeli olanları korkunç surette yok etmişti. A. Yu. Yakubovskiy, *Altın Ordu ve Çöküşü*, (çev. Hasan Eren), TTK Yayınları, Ankara 1992, s. 73.

⁶⁶ Hâfız-ı Ebrû, *Zeyl-i Câmî'ü't-Tevârih-i Reşîdî*, s. 146-147; Şebankâreî, *Mecma'u'l-Ensâb*, s. 294; Türkçe Terc. s. 251; H'ândemîr: "Özbek Han Kür Nehri'ne gelerek Azerbaycan topraklarına saldırıya geçtiğinde Arpa Han ordularını sudan geçirecek Özbek Han ordusuna doğru gittiler. Kendisi de bizzat ordunun başında düşman kuvvetlerin karşısında durdu. Arpa Han'ın bizzat ordunun başında karşılarında durması muhaliflerin mağlup olmasına, Arpa Han'ın muzaffer ve mansur olmasına neden oldu. Arpa Han böylece Darü'l-Mülk Tebriz'e geldi" diyererek esasen Özbek Han'ın geri dönüşünü Kutluk Timur'a bağlamayıp, Arpa Han'ın bizzat ordunun başında karşılarında durmasından ötürü cesaretlerinin kırıldığını zikretmektedir. Bkz. H'ândemîr, *Tarih-i Habîbü's-Siyer*, c. III, s. 223-224.

⁶⁷ Ebu'l-Fazıl Hatîbî, "Özbek Han", *DMBİ*, Merkez-i Dairü'l-Maarif-i Büzürg-i İslamî, c. X, Tahran 2001, s. 751.

Çoban'ın olmasıdır. Bundan başka Altın Orda Devleti'nin ekonomik bakımdan güçsüz olması da bu teşebbüslerin muhtemel başarısızlığına neden olmuştur. Ebu Said'in ölümünün ardından başa geçen Arpa Han döneminde birtakım girişimlerde bulunan Özbek Han, Azerbaycan'a saldırılar gerçekleştirmiş fakat yine de bazı nedenlerden dolayı bölgeyi ele geçirememiştir. Ancak hükümdar olduğu yıllar boyunca bu girişimleri bir netice vermese de ileride tahta geçecek olan Cani Bek Han'ın yıkılmaya yüz tutan İlhanlı Devleti'ne karşı başarılı sonuçlar almasını sağlamıştır. Sonuç olarak iki akraba devlet arasında meydana gelen çatışmalar Özbek Han döneminde de devam etmiştir. Fakat Özbek Han tarafından hiçbir sonuç alınamamıştır. Buna ilaveten bu saldırılar genel olarak Özbek Han cephesinden gerçekleşmiş ve İlhanlılar bu saldırılara karşı savunmaya geçmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Alaeddin Atamelik Cüveynî, *Tarih-i Cihân Güşâ*, (çev. Mürsel Öztürk), TTK Yayınları, Ankara 1998.
- Baybars, “Zübdetü'l Fikre”, (haz. W. De. Tiesenhäusen), *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, (çev. İsmail Hakkı İzmirli), İstanbul Maarif Matbaası, İstanbul 1941.
- Beyani Şirin, *Zen der İnan-i Asr-i Moğol*, İntişarat-ı Danişgah-ı Tahran, Tahran 1382; (Türkçe Terc. Mustafa Uyar), *Moğol Dönemi İnanı'nda Kadın*, TTK Yayınları, Ankara 2018.
- Bostancı Fatih, *Berke Han Dönemi Altın Orda Devleti Tarihi (1256-1266)* Efe Akademi Yayınları, İstanbul 2021.
- Bostancı, Fatih; “Altın Orda Devleti'nde Yerleşik Hayatın İlk İzleri: Saray Şehri”, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3/6, (2021), ss. 229-240.
- Ciociltan Virgil, *The Mongols and The Black Sea Trade in The 13th and 14th Centuries*, (translated by Samuel Willcocks), Leiden-Boston 2012.
- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, c. I, (çev. A. Sait Aykut), YKY Yayınları, İstanbul 2000.
- Ebu Bekr Kutbî Eherî, *Tevarih-i Şeyh Üveys*, (neşr. İrac Afşar), İntişarat-ı Sutude, Tahran 1389 h.ş.
- Ebu Zeyd Abdulrahman bin Muhammed İbn Haldûn, *el-İber (Tarih-i İbn Haldûn)*, (Farsça çev. Abdülmuhammed Âyetî), c. I-IV, neşr. Pejoheşkede-i Ulum-ı İnsani ve Mütalaat-ı Ferhengi, Tahran 1383 h.ş.
- Ebu'l-Fazıl Nebeî, *Tarih-i Al-i Çoban*, Danişgah-ı Tahran, Tahran 1352 h.ş.
- Ebu'l-Fazl, Hatîbî; “Özbek Han”, *DMBİ*, Merkez-i Dairü'l-Maarif-i Büzürg-i İslamî, c. VII, Tahran 1996, ss. 751-752.
- Ebu'l-Gazi Bahadır Han, *Şecere-i Türk*, (çev. Arif Acaloğlu), Selenge Yayınları İstanbul 2020.
- Ebu'l-Fazıl, Hatîbî; “Ebû Said Bahadır Han”, *DMBİ*, Merkez-i Dairü'l-Maarif-i Büzürg-i İslamî, c. V, Tahran 1993, ss. 540-543.
- Ebu'l-Fazıl, Hatîbî; “Olcaytu”, *DMBİ*, Merkez-i Dairü'l-Maarif-i Büzürg-i İslamî, c. X, Tahran 2001, ss. 449-451.
- Ebu'l-Fazıl, Hatîbî; “Özbek Han”, *DMBİ*, Merkez-i Dairü'l-Maarif-i Büzürg-i İslamî, c. X Tahran 2001, s. 751.
- Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, c. IV (neşr. Muhammed Efendi), Kahire 1325 h.
- Ebu'l-Kasım Abdullâh b. Muhammed Kaşânî, *Târih-i Olcaytu*, (neşr. Mehin Hambeli), Bungâh-ı Tercüme ve Neşr-i Kitap, Tahran 1348 h.ş.
- Fahreddîn, Rizaeddîn, *Altın Ordu ve Kazan Hanları*, (çev. İlyas Kamalov), Kaknüs Yayınları, İstanbul 2003.
- George, Lane; “The Ilkhanete: Mongol Rule in Medieval Western Asia 1256-1335”, *SOAS University of London* 2019, ss. 1-34.
- Gıyâsüddin b. Hüsamüddin H'ândemîr, *Tarih-i Habîbü's-Siyer fî Ahbar-ı Efrad-ı Beşer*, (tas. Celaledin Humayi), nşr. İntişarat-ı Kitabhane-i Hayyam, c. I-IV, Tahran 1333 h.ş.
- Gökbilgin Özalp, *1313-1357 Yılları Arasında Altınordu Devleti*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Erzurum 1972.
- Hamdullah Müstevfî Kazvinî, *Târih-i Güzide*, (neşr. Abdülhüseyn Nevai), Tahran 1381 h.ş.
- İbn Mufaddal; en-Nehcü's-Sedîd, (haz. W. De. Tiesenhäusen), *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, (çev. İsmail Hakkı İzmirli), İstanbul Maarif Matbaası, İstanbul 1941.
- İbn Vâsıl el-Hamevî, “Müferricü'l-Kurûb”, (haz. W. De. Tiesenhäusen), *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, (çev. İsmail Hakkı İzmirli), İstanbul Maarif Matbaası, İstanbul 1941.
- Kafalı Mustafa, *Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. İstanbul 1976.
- Kafalı, Mustafa; “Özbek Han” *DİA*, c. XXXIV, İstanbul 2007, ss. 107-109.
- Kamalov İlyas, *Moğolların Kafkasya Politikası*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2003.
- Kemaloğlu İlyas, *Altın Orda ve Rusya (Rusya Üzerindeki Türk-Tatar Etkisi)*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2015.
- Kemaloğlu, İlyas; “Altın Orda Devletinin Adı Üzerine”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 141, (2002), ss. 115-120.
- Kemaloğlu, İlyas; “Saray”, *DİA*, c. XXXVI, İstanbul 2009, s. 121-122.
- Korkmaz, Ahmet, “Celayırlılar Döneminde Yakın Doğu'da Ticari Vaziyet (1340-1411)”, *Orta Çağ'da Ticaret*, ed. Tolgahan Karaimamoğlu, Selenge Yayınları, İstanbul 2022, ss. 279-292.

- Korkmaz, Ahmet, *Kara-Koyunlu Devleti'nin Askerî Teşkilâtı*, Efeakademi Yayınları, İstanbul 2022.
- Manghol-Un Niuça Tobça'an (Yüan-Ch'ao Pi-Shi), *Moğolların Gizli Tarihi*, (çev. Ahmet Temir), TTK Yayınları, Ankara 1986.
- Mîr Muhammed b. Seyyid Burhanüddin Hândşâh Mîrh'ând, *Ravzatü's-Safâ fi sîreti'l-enbiyâ ve'l-mülük ve'l-hulefâ*, (tas. Cemşid Kiyanfer), İntişarat-ı Esatir, c. I-VII, Tahran 1380 h.ş.
- Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Şebankârî, *Mecma'ul-ensâb*, (nşr. Mîr Hâşim Muhaddis), Müessesese-i İntişarat-ı Emir-i Kebir, Tahran 1363; (Türkçe terc. Fahri Unan), *Mecma'u'l-Ensâb (Hânedanlar Târîhi)*, TTK Yayınları, Ankara 2021.
- Muizzu'l-Ensâb fi Şeceretü'l-Ensâb-ı Selâtin-i Moğol, *Bibliothèque Nationale Paris, Persian-67*.
- Nüveyri, "Nihayetü'l-İreb", (haz. W. De. Tiesenhausen), *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, (çev. İsmail Hakkı İzmirli), İstanbul Maarif Matbaası, İstanbul 1941.
- Ötemiş Hacı, *Çengiz-name*, (çev. İlyas Kemaloğlu), TTK Yayınları, Ankara 2018.
- Remzi Mehmed Murad, *Telfik'ul-Ahbâr ve Telhikü'l-Â-sâr fi Vakâyi'-i Kazan, Bulgar ve Müluki't-Tatar*, c. I-II, (neşr. İbrahim Şemseddin), Daru'l-Kitabu'l-İlmiyye, Beyrut 1423 h.
- Reşidüddîn Fazlullah-ı Hamedânî, *Câmi'ü't-Tevârîh*, (neşr. Muhammed Ruşen ve Mustafa Musevi), c. I-IV, Tahran 1373 h.ş.
- Reşidüddîn Fazlullah-ı Hemedânî, *Şu'b-i Pençgâne*, Topkapı Sarayı III. Ahmed Kütüphanesi nr. 2937.
- Sağlam, Ahmet; "Nâsır Muhammed Dönemi Memlûk-Altın Orda Münâsebetleri: Stratejik İttifaklar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, XI/61, (2018), ss. 324-331.
- Saray, Mehmet; "Altın Orda Hanlığı" *TDVİA*, c. II, İstanbul 1989, ss. 538-540.
- Spuler Berthold, *İran Moğolları*, (çev. Cemal Köprülü), TTK Yayınları, Ankara 1957.
- Spuler, Barthold; *Zolotoya Ordı-Mongoli vı Rusyy*, İnstitut İstori, Kazan 2016.
- Subaşı, Ömer; "İlhanlı Devleti'nde Kerayit Bir Aile: Alinak Noyan ve Emir Kurmişi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, VIII/ 41, (2015), ss. 563-577.
- Şihabeddîn Abdullâh b. Fazlullâh el-Şîrazî, *Tahrîr-i Târîh-i Vassâf*, (neşr. Abdulmuhammed Âyetî), İntişarat-ı Bünyad-ı Ferhengi İran, Tahran 1346 h.ş.
- Şihabeddîn Abdullah b. Lütfullah b. Abdülreşid el-Havfî el-Med'u Hâfiz-ı Ebrû, *Zeyl-i Câmi'ü't-Tevârîh-i Reşîdî*, (neşr. Hânbâbâhân Beyânî), Şirket-i Tezamünî-i İlmî, Tahran 1317 h.ş.
- Şihabeddîn b. Fazlullah el-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, (çev. D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2014.
- Takiyüddîn Ahmed b. Alî el-Makrîzî, *es-Sülûk li Marifet-i Duve'li'l- Mulûk*, c. III, (neşr. Muhammed Abdulkadir 'Âta), Beyrut 1997.
- Uyar, Mustafa, *İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Askerî Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara 2020.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; "Emir Çoban Soldoz ve Demirtaş", *Belleten*, XXXI/124, (Ekim 1967), s. 601-646.
- Yakubovskiy, A. Yu, *Altın Ordu ve Çöküşü*, (çev. Hasan Eren), TTK Yayınları, Ankara 1992.
- Yuvalı, Abdulkadir; "Altın Orda-İlhanlılar Mücadelesi Sırasında Tebriz Şehri", *Azerbaycan Birinci Uluslararası Sempozyumu*, (yay. haz. İmran Baba), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2002. ss. 31-37.
- Zeryab, Abbas; "Arpa Han", *DMBİ*, c. I, Merkez-i Dairü'l-Maarif-i Büzürg-i İslamî, Tahran 1367 h.ş., ss. 310-311.

EXTENDED ABSTRACT

The relations between the Golden Horde State and the Ilkhanid State have become tense since the establishment of the Ilkhanid State due to inheritance, economic and geographical reasons. Although one of the problems between the two states is considered as the conflicts that occurred between the sons of Genghis Khan, the main events occurred between Hulegu Khan, the founder of the Ilkhanid State, and Berke Khan, the ruler of the Golden Horde State. While the reason that ignites the tension and conflict between the two states is sometimes due to geographical reasons such as Azerbaijan, Arran and Caucasian lands; sometimes it arose from the question of taking a share of the booty that Genghis Khan had divided among his children before his death.

When Uzbek Khan was the ruler of Golden Horde, Sultan Olcaytu was on the throne of Ilkhanid. When Olcaytu Khan took the Ilkhanid throne, the political conditions in the region were extremely favorable for the Ilkhanates. During this period, there was no serious threat to them by the Golden Horde Nation, once one of their powerful and great rivals. At this time, the Ilkhanid State was at the peak of its power. On the other hand, there is almost no regular information about the Ilkhanid-Golden Horde relations in the same period in the sources of the period. The fact that the authors do not frequently mention the relations between the two states is probably due to the friendly continuation of the relations between them compared to the previous periods. During this period, the exchange of embassies between the two states continued amicably. However, despite this, the Uzbek Khan soon began to consider rights over the territories of Azerbaijan and the Caucasus.

The reason for this was the Father-Son incident, who was from the Cuci-Kasar lineage of Prince Kaydu. Uzbek Khan captured and eliminated those who assassinated him after seizing power. However, The Fifth Lunar Month (August/September 1315) in 715 with the Father-Son entourage, Olcaytu Khan took action to obey and serve. Thus, the Father and Son, who headed to the Khwarazm region, plundered the area around Khwarazm and captured several large cities such as Zamakhsher, Karmetin, Hezaresb, Hayat, Kat, Kazerun and Savekan, as well as other regions connected to it. After sacking the entire Khwarazm region, in 715 The Sixth Lunar Month (September 1315), Olcaytu Khan came to the presence and took refuge in him. The refuge of the Father-Son in Olcaytu Khan again escalated the tension between the Golden Horde and the Ilkhanate. However, when Olcaytu Khan, who acted resiliently, had the father and son executed, this situation did not lead to a state of conflict.

After the death of Sultan Olcaytu, the Uzbek Khan, who took the opportunity of the young Abu Said Bahadur Khan to sit on the Ilkhanid throne, started his activities to seize the Azerbaijani lands. However, with the wisdom of the Ilkhanid commander-in-chief Emir Çoban, the Uzbek Khan could not achieve any results from this attempt. Moreover, the economic weakness of the Golden Horde led to the possible failure of these attempts. On the other hand, in the first years of his reign, Abu Said sent envoys to the Mamluk sultan al-Maliku'n-Nasser to regulate his reign and to convey his tolerant intentions towards the Mamluks.

In fact, the friendship between the Mamluks and the Golden Horde Nation was based on the relations established against the Ilkhanids, who were their common enemies in both states. Abu Said Khan aimed to prevent future attacks by the Mamluks at least when there was an Uzbek Khan problem. Finally, Abu Said's envoys reached Cairo and offered peace to the Mamluk Sultan. Maliku'n-Nasser welcomed this proposal and sent an embassy to the Ilkhanates. This delegation was well received by Abu Said Khan, and eventually peace was established between the two states. With this peace treaty, Abu Said Khan prevented future attacks by the Mamluks. So much so that, despite the close friendly relations between the Mamluks and the Golden Horde, when the Uzbek Khan again asked the Mamluks for help to attack the northern borders of the Ilkhanates, he refrained from helping the Golden Horde in accordance with the Maliku'n-Nasser peace treaty.

Uzbek Khan, who made some attempts during the reign of Arpa Khan after the death of Abu Said, carried out attacks on Azerbaijan. But still for some reason he could not capture the territory. However, during the years he was the ruler, these attempts did not yield any results, but he ensured that the Cani Bek Khan, who would take the throne in the future, had successful results against the Ilkhanid State, which was about to collapse. As a result, the conflicts between the two relative states continued during the Uzbek Khan period. But no results were achieved by the Uzbek Khan. In addition, these attacks were generally carried out from the Uzbek Khan front, and the Ilkhanids became defensive against these attacks.